

чітко буде прописна відповідальність осіб за шкоду, завдану виробникам продукції бджільництва.

Крім того, для більш успішної реалізації української продукції бджільництва на світовому ринку необхідно звернути увагу на досвід європейських країн. Так, в ЄС популярна продукція, яка виробляється на органічній пасіці. Щоб пасіка набула статусу органічної, важливо виконати низку умов. Однією з таких вимог є органічна кормова база для бджіл, інакше кажучи, у межах 3 км не має бути господарств, які застосовують хімікати. Наступною умовою є відмова від використання хімічних препаратів у лікуванні бджіл. За необхідності дозволяється лікування бджіл тільки рослинними препаратами та деякими органічними кислотами.

Виробництво органічної продукції бджільництва регулюється від місця розташування вуликів до матеріалу, з якого ці вулики виготовлені, а також регіону походження бджіл і догляду за ними. Екологічної якості одних лише рослин-медоносів (відсутність ГМО, пестицидів та інших хімічних препаратів) недостатньо, щоб отримати якісний

органічний мед. Важливі також клімат, зміни температури і вологості повітря, технологічні елементи ведення бджільництва [2].

З огляду на вищезазначене, можна зробити такі **висновки**. Сьогодні в Україні є правова база, яка так чи інакше регулює деякі питання бджільництва та сприяє його розвитку. Зокрема, наявність низки законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють бджільництво, свідчить про виокремлення його в самостійну галузь. Проте залишаються невирішеними такі проблеми, як: роздробленість виробництва продукції бджільництва, відсутність нових методик контролю за якістю продукції, а також відсутність можливості притягнення до реальної відповідальності осіб, які винні в завданні шкоди особам, що займаються виробництвом продукції бджільництва. Крім того, можна зробити висновок, що в Україні наявні всі передумови для того, щоб посісти одне із провідних місць поміж виробників органічної продукції бджільництва, проте для цього потрібна відповідна нормативна правова база, яка сьогодні перебуває на початковій стадії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблеми, стан та перспективи бджільництва в Україні / Р. Федорук, І. Ковальчук, Л. Ковальська, А. Гавраняк. Інститут біології тварин НААН України. URL: <http://archive.inenbiol.com.ua:8080/ntb/ntb5/pdf/9/3.pdf>.
2. Кондрашова А. Особливості правового регулювання бджільництва в Україні. Перспективні напрямки наукової думки. 2018. Т. 2. С. 22–25. URL: https://ukrlogos.in.ua/documents/18_04_2018_49.pdf.
3. Про Бджільництво: Закон України, станом на 29 вересня 2013 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14>.
4. Про затвердження нормативно-правових актів з питань розвитку бджільництва: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20 вересня 2000 р. № 184/82. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0736-00>.
5. Важливі питання розвитку галузі бджільництва / В. Туринський, Л. Адамчук. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва». 2015. Вип. 223. С. 190–195. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Tekhnologiya/article/viewFile/5867/5775>.

УДК 349.42

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА, ОБІГУ ТА МАРКУВАННЯ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

SOME ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION OF ORGANIC PRODUCTION, CIRCULATION AND LABELING OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTS

Прогонна О.О., студентка
міжнародно-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті визначено особливості правового регулювання органічного виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції. Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері виробництва, обігу та маркування органічної продукції України. Предметом дослідження є нормативно-правові акти, норми яких визначають порядок виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Досліджено основні наукові підходи щодо розвитку національного законодавства з виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: органічне виробництво, органічне сільськогосподарське виробництво, обіг та маркування органічних продуктів, аграрне законодавство.

В статье определены особенности правового регулирования органического производства, обращения и маркировки органической сельскохозяйственной продукции. Объектом исследования являются общественные отношения в сфере производства, оборота и маркировки органической продукции Украины. Предметом исследования являются нормативно-правовые акты, нормы которых определяют порядок производства, обращения и маркировки органической продукции. Исследованы основные научные подходы по развитию национального законодательства с производства, обращения и маркировки органической сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: органическое производство, органическое сельскохозяйственное производство, обращение и маркировка органических продуктов, аграрное законодательство.

The aim of the article is to determine the specifics of the legal regulation of organic production, circulation and labeling of organic agricultural products. The object of research is social relations in the sphere of production, circulation and labeling of organic products in Ukraine. The subject of the study is regulatory acts that determine the order of production, circulation and labeling of organic products. The main scientific approaches to the development of national legislation on the production, circulation and labeling of organic agricultural products are investigated.

The Law "Basic principles and requirements for the production, circulation and labeling of organic products" defines the basic principles and requirements for the organic production, circulation and labeling of organic products, the principles of legal regulation of organic production, the circulation of organic products and the functioning of the organic products market, the legal basis for the activities of central executive authorities, organic market players and public policy directions in these areas.

With the adoption of the Law "Basic principles and requirements for the production, circulation and labeling of organic products", Ukraine has introduced a clear mechanism of state control to monitor the activities of organic market operators and certification bodies. The consequences of violating the legislation in the field of organic production have also been established.

The article formulates the suggestions on the improvement of legal regulation of the production, circulation and labeling of organic products in Ukraine as well as on the adaptation of Ukrainian legislation on the production of organic agricultural products to the EU legislation.

Key words: organic production, organic agricultural production, circulation and labeling of organic products, agrarian legislation.

Необхідність вирішення екологічних проблем та питання забезпечення населення доброякісними продуктами харчування, впровадження екологічно орієнтованих технологій ведення сільського господарства тісно пов'язані з необхідністю здійснення переходу від традиційного до органічного сільськогосподарського виробництва.

Україна має значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту та споживання на внутрішньому і міжнародному ринках. За інформацією FiBL та IFOAM («Світ сільського господарства. Статистика та тренди 2018»), у 2016 р. в Україні налічувалося 294 господарства зі статусом «органічне», а загальна площа сільськогосподарських земель, обробіток яких здійснювався з дотриманням принципів органічного виробництва, становила 381,2 тис. га (0,9% від загальної площі земель с/г призначення України), з яких 91,6 тис. га перебували в перехідному періоді. Також в Україні сертифіковані 550 тис. га дикоросів [1].

Майже половина с/г угідь України, сертифікованих як органічні, зайняті під вирощуванням зернових (45,4%). Понад 18% таких угідь займали олійні, 5,3% – бобові, овочі – 1,6%, фрукти – 0,7%. Україна посідає 11 місце в Європі за площею сертифікованих земель для органічного сільського господарства [1].

Органічне сільське господарство в Україні може стати одним із потужних локомотивів економічного розвитку країни, за збереження родючості ґрунтів країни та забезпечення добробуту громадян.

Аналіз публікацій і досліджень із проблем правового регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції свідчить про те, що вагомий внесок у розроблення правових питань органічного виробництва зробили такі вчені, як: В.О. Мельник, О.Ф. Мельничук, А.М. Статівка, О.М. Туєва, В.Ю. Уркевич та інші. Водночас сучасний розвиток суспільних відносин потребує подальшого дослідження проблем правової регламентації органічного виробництва в Україні.

Метою статті є визначення особливостей правового регулювання органічного виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері виробництва, обігу та маркування органічної продукції України.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти, норми яких визначають порядок виробництва, обігу та маркування органічної продукції; науково-теоретичні дослідження в цій галузі.

Як зазначає В.О. Мельник, правове регулювання органічного виробництва сільськогосподарської продукції є комплексним, спрямованим насамперед на організацію виробничого процесу з метою отримання особливого виду сільськогосподарської продукції. З огляду на специфічність правової природи органічного виробництва, правове забезпечення органічного виробництва сільськогосподарської продукції є підгалуззю аграрного права [2, с. 238].

Для України розвиток ринку органічної продукції є пріоритетним, відповідно до Стратегії державної екологічної політики на період до 2020 р., Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 р., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р, Стратегічних пріоритетів 3 + 5 Міністерства аграрної політики та продовольства України, Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр., Концепції роз-

витку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р. Зокрема, передбачено стимулювання збільшення площі сільськогосподарських угідь, на яких вирощується та/або виробляється органічна сільськогосподарська продукція та стимулювання переходу фермерських господарств на виробництво органічної продукції [3; 4].

Варто зазначити, що базовий Закон України (далі – ЗУ) «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» (далі – Закон № 425-VII) не був реалізований на практиці, його положення не забезпечують належного функціонування ринку органічної продукції, створюють сприятливе середовище для введення в обіг фальсифікованої продукції та дозволяють уникати відповідальності за порушення законодавства в цій сфері [5].

Крім того, відсутність ефективної системи державного нагляду (контролю) за виробництвом та якістю продукції спричиняє недобросовісну конкуренцію серед виробників, продавців, призводить до шахрайства (псевдоорганічні продукти) на внутрішньому та міжнародних ринках.

Закон № 425-VII поки залишається чинним, але йому на зміну 10 липня 2018 р. Верховною Радою України ухвалено ЗУ «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (далі – Закон № 2496-VIII), який набуде чинності 2 серпня 2019 р. [6]. Важливо, що він розроблений з урахуванням вимог європейського законодавства, а саме: постанови Ради Європейського Союзу (далі – ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. «Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та про скасування Регламенту (ЄС) № 2092/91», Постанови Комісії ЄС 889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів», Кодексу Аліментаріус «Керівні положення з виробництва, переробки, маркування та реалізації органічних продуктів» [7]

Новий Закон визначає основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, засади правового регулювання органічного виробництва, обігу органічної продукції та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності центральних органів виконавчої влади, суб'єктів ринку органічної продукції та напрями державної політики в зазначених сферах [6].

Законом № 2496-VIII запроваджується чітка та прозора система реєстрації органів сертифікації, операторів ринку й органічного насіння, визначається механізм державного контролю (нагляду) за діяльністю суб'єктів ринку органічної продукції та встановлюється їхня відповідальність за порушення законодавства в цій сфері. Регламентуються процедури сертифікації органічного виробництва й обігу органічної продукції, установлюються вимоги до органів сертифікації та їхні функції.

Відповідно до чинного законодавства України, органічним виробництвом називається сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (зокрема, усі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (збирання також), підготовка, оброблення, змішування та пов'язані із цим процедури, наповнення, пакування, перероблення, відновлення й інші зміни стану продукції), що провадиться із дотри-

манням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (ст. 1 Закону № 2496–VIII) [6].

Крім того, у процесі органічного виробництва забороняється застосування: 1) будь-якого неприродного або неконтрольованого впливу на геном сільськогосподарських рослин і тварин, промислових мікроорганізмів шляхом застосування для виробництва ГМО-продуктів, що містять, складаються або вироблені із ГМО, крім застосування ветеринарних лікарських засобів, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати в процесі органічного виробництва та які дозволені до використання в гранично допустимих кількостях, передбачених законодавством; 2) синтетичних речовин, зокрема агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків для превентивних цілей, гормональних препаратів, стимуляторів росту та підкорму тварин; 3) методів електричної або іншої стимуляції для примушування, що завдає тваринам болю, застосування транквілізаторів; 4) іонізуючого випромінювання; 5) гідропонних методів; 6) використання штучно виведених поліплоїдних тварин та рослин; 7) речовин і технологічних методів виробництва, результати застосування яких можуть ввести споживача в оману щодо природи (походження) продукту; 8) стимуляторів росту, гормонів або аналогічних речовин [6].

Сертифікація органічного виробництва та/або обігу органічної продукції проводиться із щорічною обов'язковою виїзною перевіркою органом сертифікації для встановлення відповідності процесу виробництва продукції та її обігу вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

У разі виявлення органом сертифікації невідповідності органічного виробництва та/або обігу органічної продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, яка може бути усунута оператором, орган сертифікації встановлює строк, протягом якого оператор зобов'язаний вжити всіх можливих заходів для усунення такої невідповідності.

Особа, яка має намір перейти на органічне виробництво або здійснювати обіг органічної продукції, може обрати будь-який орган сертифікації й укласти з ним договір на проведення сертифікації. Особа має право укласти договір на проведення сертифікації лише з одним органом сертифікації в межах відповідної галузі органічного виробництва й обігу органічної продукції. У разі сертифікації органічного виробництва за нормами та стандартами, визнаними в іноземних державах або міжнародних організаціях, особа має право додатково укласти договір з органом іноземної сертифікації [6].

Відповідно до ухваленого ЗУ «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», до 2 серпня 2019 р. передбачається створення та введення в дію нового Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції (далі – Реєстр). Для включення до Реєстру органи сертифікації мають відповідати вимогам нового законодавства про органічне виробництво.

Так, підприємства, установи чи організації сертифікації органічного виробництва повинні:

- мати акредитацію відповідно до ЗУ «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» у сфері органічного виробництва та/або обігу продукції за однією або кількома з таких галузей: органічне рослинництво (зокрема, насінництво та розсадництво), органічне тваринництво (зокрема, птахівництво, бджільництво), заготівля органічних об'єктів рослинного світу, органічне грибовництво (зокрема, вирощування органічних дріжджів), органічна аквакультура, виробництво органічних морських водоростей, виробництво органічних харчових продуктів (зокрема, органічне виноробство), виробництво органічних кормів;

- бути юридичною особою, зареєстрованою згідно із законодавством України;

- мати належну матеріально-технічну базу й інші об'єкти інфраструктури, необхідні для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції;

- мати змогу підтвердити відповідний рівень компетентності персоналу у сфері сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції;

- мати принаймні одного інспектора з відповідної галузі органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, який працює на постійній основі [6].

Важливо, що для позначення органічної продукції обов'язково має використовуватися державний логотип та відповідне маркування. Державний логотип та технічний його опис затверджені наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 грудня 2015 р. № 495. Графічне зображення державного логотипа складається із двох кругів жовтого та блакитного кольорів, які перетинаються і мають один на інший. Спільна площа для обох кругів має зелений колір та утворює фігуру у вигляді листка рослини. Під графічним зображенням державного логотипа розміщується напис, який складається зі слів «ОРГАНІЧНИЙ ПРОДУКТ», або його еквівалента англійською мовою «ORGANIC PRODUCT» [8].

Законом передбачено, що продукт дозволяється маркувати як органічний продукт за умови, що він:

- вироблений відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції;

- містить не менше ніж 95% органічних інгредієнтів сільськогосподарського походження (за вагою без урахування частки води та кухонної солі);

- містить не більше 5% за (вагою) неорганічних інгредієнтів, що включені до переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється використовувати в процесі органічного виробництва в гранично допустимих кількостях [6].

Реклама будь-якого неорганічного продукту як органічного, зокрема, використання напису «органічний продукт» в іменах і торгових марках, вважається недобросовісною рекламою.

А.М. Статівка та В.М. Корнієнко щодо Закону № 425-VII зазначили, що в ньому відсутній механізм притягнення до відповідальності за порушення законодавства у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини). Лише передбачено лише, що винні особи несуть відповідальність відповідно до закону. Проте жодних механізмів реалізації та видів відповідальності не зазначено [9].

Варто наголосити на тому, що Законом № 2496-VIII усунуто дану законодавчу прогалину шляхом додавання р. IX, що передбачає юридичну відповідальність операторів, органів сертифікації та осіб, які реалізують продукцію, марковану як органічна, за конкретні порушення та встановлює санкції. Наприклад, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 40 Закону, оператори несуть відповідальність за маркування продукції державним логотипом для органічної продукції або використання в маркуванні позначень та написів «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та/або будь-яких однокореневих та/або похідних слів від цих слів із префіксами «біо-», «еко-» тощо будь-якими мовами, за відсутності сертифіката, що засвідчує відповідність процесу виробництва продукції та її обігу вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що призводить до накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб-підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат. Провадження у справах про порушення операторами, органами сертифікації й особами, що реалізують продукцію,

марковану як органічна, законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції здійснюється відповідно до положень ст. 66 ЗУ «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [6].

Передбачається, що державний контроль за суб'єктами ринку органічної продукції буде здійснювати Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, а повноваження сертифікації органічних підприємств надається лише акредитованим органам сертифікації.

Крім того, під час порівняння законів № 425–VII та № 2496–VIII варто звернути увагу на висвітлення питання державної підтримки. ЗУ «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» передбачав таку підтримку в р. VIII «Державна та наукова підтримка виробництва та обігу». Проте на підставі ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12 лютого 2015 р. весь розділ було виключено. ЗУ «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» передбачає, що державна підтримка може надаватися операторам у межах загальнодержавних та регіональних програм за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників (ст. 8 Закону № 2496–VIII).

Отже, розвиток в Україні органічного сільськогосподарського виробництва є завданням, яке вирішується,

серед іншого, шляхом належного правового регулювання. Зауважимо тенденцію гармонізації національного законодавства у сфері сільськогосподарського органічного виробництва із законодавством Європейського Союзу. Законом № 2496–VIII удосконалено вимоги до виробництва, маркування й обігу органічної продукції, вилучено положення щодо необхідності оцінки придатності земель для виробництва органічної продукції, змінено принципи сертифікації та чітко визначено вимоги до органів сертифікації, конкретизовано відповідальність за порушення законодавства в даній сфері, встановлено основні засади здійснення процедури сертифікації органічного виробництва з деталізацією за галузями. Крім того, запроваджено прозорий механізм реєстрації органів сертифікації, операторів ринку й органічного насіння. Окремо встановлено вимоги до переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється використовувати в процесі органічного виробництва та які дозволені до використання в гранично допустимих кількостях. Визначено процедуру, за якою вони можуть бути дозволені до використання.

Отже, реалізація положень Закону № 2496–VIII сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної органічної продукції і розширенню зовнішніх ринків її збуту. Крім того, гарантуватиме споживачам упевненість у продуктах, маркованих як органічні, позитивно вплине на захист операторів органічного ринку від недобросовісної конкуренції, а також забезпечить прозорі умови ведення господарської діяльності у сфері виробництва й обігу органічних продуктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розвиток органічного ринку – Україна та світ. 2018. URL: https://ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/publications_presentations/Information_Note_2018.pdf.
2. Мельник В.О. Органічне виробництво сільськогосподарської продукції в Україні. Часопис Київського університету права. 2017. № 3. С. 238–241.
3. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 р. та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p>.
4. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>.
5. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2014 р. № 425-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
6. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496–VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.
7. Мельничук О.Ф., Мельничук М.О. Правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 5. С. 98–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmarpr_2017_5_10.
8. Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини) та технічний опис державного логотипу для органічної продукції (сировини): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 грудня 2015 р. № 495. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0099-16>.
9. Статівка А.М., Корнієнко В.М. Щодо удосконалення аграрного законодавства у сфері органічного виробництва сільськогосподарської продукції. Правові засади ведення органічного землеробства: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 вересня 2017 р.). Харків, 2017. С. 211–214.
10. Сиротенко Т.С. Правові аспекти розвитку органічного сільського господарства в Україні. Одеса, 2018. 29 с.
11. Туєва О.М. Окремі правові аспекти державного регулювання у сфері виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції. Правові засади ведення органічного землеробства: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 вересня 2017 р.). Харків, 2017. С. 214–217.
12. Уркевич В.Ю. Про принципи виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право» / за ред. Д.О. Мельничука та ін. К., 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 56–63.